AVRUPA PEYZAJ SÖZLEŞMESİ'NİN ENTEGRASYONU SÜRECİNDE TÜRKİYE

Gülay ÇETİNKAYA[*] - Osman UZUN[**] - Figen DİLEK [***] - Füsun ERDURAN[****] - Sebahat AÇIKSÖZ[*****]

ÖZET

Karakteri doğal ve/veya insan faaliyetlerinin etkileşimi sonucu oluşan peyzaj, insana bir dizi ekolojik, ekonomik ve sosyo-kültürel yararlar sağlayan bir kaynak değerimizdir. Bu nedenle, peyzajın korunması, planlanması ve yönetimi bir ülkede biyoçeşitliliğin korunması ve toplumun yaşam kalitesinin (ör. ekonomik ve rekreasyonel yarar sağlama) artmasına katkı sağlar. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi (APS) ise belirtilen amaçlara ulaşmamıza katkı sağlamak amacıyla geliştirilmiş bir araçtır. APS'yi 20.10.2000 tarihinde imzalayan Türkiye belirtilen amaçlara ulaşmak ve sözleşmenin uygulanabilirliğini güçlendirmek için ulusal düzeyde iki konuyu geliştirmelidir: "Ulusal Peyzaj Politikasının Oluşturulması" ve "Peyzajın Fiziksel Planlamaya Entegrasyonu". APS'yi imzalayan bir ülke olarak Türkiye ulusal peyzaj stratejisi/politikasını oluşturmak ile yükümlüdür. Bu kapsamda, T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Peyzaj Koruma Şubesi'nin önderliğinde bir '"Ulusal Uzman Peyzaj Komitesi'nin" oluşturulması bu sürecin başlaması için önemli bir girişim olacaktır. Komite ulusal peyzaj stratejisi (peyzajın korunması, planlanması, yönetimi ve özel önlemler alınmasına izin veren bir dizi ilkeler bütünü) ve atlasının hazırlanması, izlenmesi ve güncellenmesi, belirtilen iki araç ile peyzajın ulusal ve bölgesel ölçekte sektörel planlara entegrasyonu doğrultusunda bilgi akışı sağlamak, işbirliği geliştirmek ve ilgili tarafların aktif katılımını sağlamak ile yükümlü olmalıdır. Fiziksel planlama sürecinde ise; peyzajın korunması, restorasyonu ve zenginleştirilmesini amaçlayan peyzaj planlarının hazırlanması ve mevcut plan kademelerine entegre edilmesine ihtiyaç vardır. Bu bağlamda, özellikle yerel düzeyde peyzajın fonksiyon ve çeşitlilik değerinin yüksek olduğu Önemli Peyzaj Alanları (ÖPA)'nın belirlenmesi ve bu alanların Çevre Düzeni Planlarında en iyi şekilde gösterilmesi biyoçeşitliliğin korunması, sürdürülebilir kalkınma ve doğal kaynak yönetimi, peyzaj politikalarının geliştirilmesi ve diğer sektörel planlar ile bütünleştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu çalışma kapsamında, ÖPA'nın korunması, planlanması ve yönetiminin bir yasal statü çerçevesinde gerçekleştirilmesi için ise dört model önerilmektedir: IUCN V Koruma statüsü - Deniz/Kara Korunan Peyzajlar; UNESCO Biyosfer Rezervi; UNESCO Dünya Miras Alanı ve Korunan Peyzajlar ve Almanya Bölge Parkı örneği.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, peyzaj planlama, mekansal planlama, fiziksel planlama, peyzaj planı; Önemli Peyzaj Alanları

---

[*] Lefke Avrupa Üniversitesi, Tarım Bilimleri Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, KKTC

[**] Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Ankara

[***] Düzce Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Düzce

[****] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Çanakkale

[*****] Bartın Üniversitesi, Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Bartın

TOWARDS INTEGRATION OF THE EUROPEAN UNION LANDSCAPE CONVENTION IN TURKEY

ABSTRACT

Landscape is one of our resources - formed by the result of the action and interaction of natural and/or human factors – provides a set of ecological, economic and socio-cultural benefits for human well-being. Therefore, protection, planning and management of the landscapes will contribute to strengthening nature conservation and increasing the quality of life in a society. Within this context; the European Union Landscape Convention is a tool developed to achieve the outcomes indicated. The Republic of Turkey signed the Convention with the aim of protection, planning and management of the biological and landscape diversity at national, regional and local level. However, two major themes should previously be developed to contribute to strengthening the adoption and implementation of the Convention at national level: "Development of the National Landscape Policy" and "Integration of the Landscape as a mean into Physical Planning". Turkey as a country signed the Convention is obliged to develop the national landscape strategy/policy. Within this context; establishment of a National Expert Committee for Landscapes by the leadership of the Landscape Protection Division in the General Directorship of Nature Conservation and National Parks of the Ministry of Environment and Forestry will be a challenging initiative. This Committee should undertake all responsibilities and organize all initiatives related to the preparation of the national landscape strategy (a range of principles for protection, planning and management of the landscapes) and landscape map, their monitoring and updating, development of cooperation, providing knowledge share and active participation of the target groups for integration of the landscape into sectoral plans. For that reason, in the process of physical planning, there is a need for preparing the landscapes plans with the aim of landscape protection, restoration and enhancement and integration of these plans into the present planning levels. Within this context; a high priority should be given to determine Important Landscape Areas (ILAs) that represent areas with a high value of landscape function and diversity. ILAs should be integrated into the Environment Plans to contribute to the nature conservation, sustainable development, landscape policy development and other sectoral plans. Finally, we propose four models for implementing the protection, planning and management of ILAs in the framework of a legal category: IUCN V-Protection Category: Protected Landscapes/seascapes, UNESCO – Biosphere Reserve, UNESCO – World Heritage Sites and Protected Landscapes, and regional parks of Germany.

Keywords: European Landscape Convention, landscape planning, spatial planning, physical planning, landscape plan, Important Landscape Areas

GİRİŞ

"Peyzaj", insanlar tarafından algılandığı şekliyle, karakteri doğal ve/veya insan faaliyetleri ve etkileşimi sonucu oluşan alanlardır (COUNCIL OF EUROPE, 2000). Peyzaj insana ekolojik (ör. iklimi düzenleme ve toprak oluşumu), ekonomik (ör. iş yaratma) ve sosyo-kültürel (eğitim, rekreasyon ve yöre kültürünün oluşması) düzeyde birçok yararlar sunar. Bu nedenle, peyzajın korunması, planlanması ve yönetimi bir ülkede biyoçeşitliliğin korunması ve toplumun yaşam kalitesinin (ör. ekonomik ve rekreasyonel yarar sağlama) artmasına katkı sağlar. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi (APS) ise

belirtilen amaçlara ulaşmamıza katkı sağlamak amacıyla geliştirilmiş bir araçtır.

APS 20.10.2000 tarihinde İtalya'nın Floransa (Florence) kentinde imzaya açılmıştır. 29 ülke tarafından imzalanan sözleşme 01.03.2004 tarihinde ise uluslararası platformda yürürlüğe girmiştir. Sözleşme Avrupa peyzajlarının uluslararası, ulusal ve yerel düzeyde korunması, yönetimi ve planlanması için kamu yetkililerinin politika ve önlemler almasını amaçlamaktadır. Bu yaklaşım ilginç ve olağanüstü özelliği olan peyzajlar ile birlikte insanların içinde yaşadığı çevrenin kalitesini belirleyen tüm peyzajları içermektedir. APS 4 Bölüm ve 18 Maddeden oluşmaktadır. Peyzaj koruma, peyzaj yönetimi ve peyzaj planlama olarak üç amaca hizmet etmektedir. Sözleşme; katı koruma, koruma-kullanım, yönetim, geliştirme ve oluşturma gibi çeşitli eylemlere ihtiyaç duyan peyzajların belirli özelliklerine yönelik esnek bir yaklaşım sunmaktadır. Bu doğrultuda bazı ülkeler (ör. Hollanda ve İngiltere) ulusal düzeyde peyzaj envanter çalışmalarını gerçekleştirmiştirler. Bu çalışmalarda Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS), fiziksel yer şekli, yerleşim deseni, alan (arazi) kullanımları, ekonomik aktiviteler, yerleşim alanları, önemli yaban hayatı alanları, geçmiş insan aktiviteleri peyzajın özelliklerini belirlemek ve tanımlamak için kullanılmıştır (WASCHER ve ark., 2005). Ayrıca, APS aşağıda sıralanan uluslararası yasal araçların bir bütünleyicisi olarak görülmektedir:

a) Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın korunması ile ilgili UNESCO Sözleşmesi (Paris, 16 Kasım 1972);
b) Avrupa Yaban Hayatı ve Doğal Habitat Alanlarının Korunması ile ilgili Avrupa Konsey Sözleşmesi (Bern, 19 Eylül 1979);
c) Avrupa Mimari Mirasın Korunması üzerine Avrupa Konsey Sözleşmesi (Granada, 3 Ekim 1985);
d) Arkeolojik Mirasın Korunması üzerine Avrupa Konsey Sözleşmesi (Valletta, 16 Ocak 1992).

Doğal ve kültürel mirasın korunmasını amaçlayan bu Sözleşmeler kapsamında, APS Avrupa'nın el değmemiş son yaşam ortamlarını (nehirler, sulak alanlar, kumsallar, bakir ormanlar vs.), biyolojik ve peyzaj çeşitliliğinin korunmasına doğrudan katkı sağlamaktadır.

Belirtilen yararları sağlamak amacıyla, Türkiye APS'ni 20.10.2000 tarihinde imzalamış, 10.06.2003 tarih ve 4881 sayılı Kanun ile TBMM'nce de onaylanmıştır. APS'nin entegrasyonu ile ülkemiz peyzajlarının (doğal, kültürel, estetik, rekreasyonel değeri olan alanların) korunması, yönetilmesi ve planlanması amaçlanmaktadır. Sözleşmenin onaylanmasından sonra, Çevre ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Doğa Koruma Dairesi Başkanlığı bünyesinde Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerdeki yasal durum, peyzaj koruma, yönetim, planlama, sözleşme kapsamında eğitim-bilinçlendirmeye yönelik yapılan ve yapılacak olan uygulamaları yürütmek ve koordinasyonu sağlamak için "Peyzaj Koruma Şubesi" kurulmuştur. Şube, APS'nin entegrasyonu doğrultusunda Ülkemizde bazı gelişmele-

rin oluşturulmasına ivme kazandırmıştır. Bu kapsamda, bir "peyzaj yönetimi, koruma ve planlama projesi" hazırlanması yoluna gidilmiştir. Bu amaçla, "Konya ili, Bozkır-Ahırlı-Yalıhüyük ilçeleri ve Suğla Gölü mevki ve yakın çevresinde Peyzaj Yönetimi, Koruma ve Planlama Projesi" gerçekleştirilmiştir. Sözleşmenin ülkemizde uygulanmasını güçlendirmek için ulusal peyzaj politikasının oluşturulması ve eylem planlarının oluşturulması, peyzajın korunması, planlanması ve yönetimine ilişkin özel önlemlerin alınmasını sağlayan genel ilkelerin belirlenmesi bu projenin çıkış noktasını oluşturmuştur. Ayrıca, bu proje ile uzun yıllardır eksikliği hissedilen peyzaj planlama çalışmalarının fiziksel planlama hiyerarşisi içerisinde yerini alması konusunda öneri geliştirmek, yerel ve ulusal düzeyde peyzajların tanımlanmasına ilişkin ülkemize özgü bir yöntem oluşturmak, bu yöntem çerçevesinde, peyzajın yapı ve işlevi değerlendirilerek; alanda tanımlanacak peyzajlara ilişkin yönetim, koruma, kullanma ve planlama kararlarının geliştirilmesi amaçlanmıştır. Peyzajların tanımlanması ve peyzaj planının geliştirilmesi, analizi ve değerlendirilmesi sonucunda yerel peyzaj politikalarının oluşturulması ve bu politikaların var olan yasa ve yönetmeliklerle bütünleştirilmesinin sağlanması hedeflenmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından desteklenen bu proje 2008 yılında başlamış olup Aralık 2010 tarihinde sonlandırılacaktır.

Ülkemizde APS'nin entegrasyonunu güçlendirmek için öncelikli olarak ulusal düzeyde iki konunun geliştirilmesine ihtiyaç vardır: "Ulusal Peyzaj Politikasının Oluşturulması" ve "Peyzajın Fiziksel Planlamaya Entegrasyonu". Bu çalışma kapsamında, belirtilen her iki konuya ilişkin yaklaşımlar sorgulanmış ve öneriler geliştirilmiştir.

1. Ulusal Peyzaj Politikasının Oluşturulması

APS'ni imzalayan Türkiye doğal ve kültürel mirasımız olan peyzajı, yasalar ile korumayı, planlamayı ve yönetmeyi taahhüt etmiştir. Ancak, ülkemizde fiziksel planlama hiyerarşisi içinde peyzajı koruma, planlama ve yönetimine ilişkin henüz bir yasal çerçeve bulunmamaktadır. Fiziksel planlama sürecindeki bu eksiklik ülkemiz peyzajlarının korunması, yönetimi, planlanmasını amaçlayan ulusal bir stratejinin hazırlanmasını geciktiren en önemli sorundur. Ancak, SOĞANCI (2007)'nın da belirttiği gibi; Türkiye APS'ni imzaladığı için kendi ulusal peyzaj politikasını oluşturmakla yükümlüdür. APS, ulusal peyzaj politikası/stratejisinin oluşturulması bazında yasal bir mekanizma niteliği taşımaktadır.

Ulusal peyzaj politikası/stratejisinin oluşturulması için T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Peyzaj Koruma Şubesi'nin önderliğinde bir "Ulusal Uzman Peyzaj Komitesi" nin oluşturulması bu sürecin başlaması, işlemesi ve geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Ulusal Peyzaj Komitesinde; peyzaj mimarları dışında peyzaj koruma, planlama ve yönetim faaliyetlerinde doğrudan rol alan diğer meslek gruplarından uzmanların (ör. biyolog, hidrolog, jeolog, şehir ve bölge plancısı, mimar vb.) olması peyzaj stratejisinin, içeriğinin ve ilkelerinin detaylı ve etkin ol-

masına katkı sağlayacaktır. Diğer bir ifadeyle, disiplinlerarası bir yaklaşım modeli ile strateji ve içeriği hazırlanmalıdır. Ulusal Uzman Peyzaj Komitesi uzun dönemde öncelikli olarak aşağıda sıralanan faaliyetleri gerçekleştirmelidir:

- Ulusal peyzaj stratejisinin hazırlanması, uygulanması ve yönetimi;
- Ulusal peyzaj atlasının hazırlanması, uygulanması ve yönetimi;
- Ulusal peyzaj atlasının izlenmesi, değerlendirilmesi ve güncelleştirilmesi;
- Ulusal ve bölgesel ölçekte hazırlanan sektörel kalkınma planlarına ulusal peyzaj stratejisi ve atlası ile bilgi akışı sağlanması, işbirliği geliştirme ve peyzajın sektörel planlara entegrasyonuna katkı sağlanmasıdır.

Ulusal peyzaj stratejisi; ulusal düzeyde doğal ve kültürel mirasımız olan peyzajın korunması, planlanması, yönetimi ve özel önlemlerin alınmasına izin veren bir dizi ilkeler bütününü içermelidir. Bu yaklaşım APS'nin Madde 1.b'de belirtilmektedir. Strateji ulusal düzeyde peyzaj koruma, planlama ve yönetimine ilişkin bir rehber niteliği taşımalıdır ve aşağıda açıklanan ilkeler bütününü içermelidir:

- *Ulusal peyzajın korunması, planlanması ve yönetimi* (APS, Madde1): Bu başlık altında ulusal düzeyde kırsal ve kentsel alanlarda doğal ve kültürel peyzajın korunması, planlanması ve yönetimi ile ilgili ilkeler sunulur. Peyzaj koruma kapsamında; ulusal düzeyde kendine özgün, olağanüstü özellikleri içeren doğal, kültürel ve görsel peyzaj karakterlerinin özgün ve tipik özelliklerinin korunması hedeflenir. Bu nedenle, bu ilkeler kapsamında ülkemizin korumaya değer, özgün ve tipik peyzaj karakterleri tanımlanmalıdır. Bu yaklaşım ile ulusal düzeyde korunması gerekli olan alanların belirlenmesi, bir veri tabanı ve bilgi ağı sisteminin kurulması ve geliştirilmesine katkı sağlanır. Peyzaj planlama; bozulmuş peyzajların restore edilmesi, yeni peyzajların oluşturulması ve mevcut peyzajların geliştirilmesi ana başlıklarını içermelidir. Peyzajın restorasyonu; bozulmuş peyzajların iyileştirilmesi için uygulanabilecek potansiyel yöntem ve tekniklere ilişkin bir dizi önlemleri içermelidir. Yeni peyzajların oluşturulması; özellikle kent ve yakın çevresinde insanın yaşam kalitesini artırmak için yeni peyzajların (ör. Kent ve bölge parklarının kurulması), açık-yeşil alanların ve ilgili standartların oluşturulmasını içermelidir. Ayrıca, kırsal alanlarda peyzajın ekolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğini sağlamak için "sürdürülebilir alan kullanımı ve stratejik kalkınma" kapsamında önlemler geliştirilmelidir. Peyzaj yönetimi ise; bir peyzaj içerisinde sosyal, ekonomik ve çevresel süreçlerin yol açtığı değişiklikleri yönetecek bir dizi ilkeler bütününü içermelidir. İlkeler ile bir peyzaj içinde yaşayan insanın faaliyetleri yönetilmelidir (kontrol etme, yasaklama, düzenleme).

- *Bilinç düzeyinin yükseltilmesi, eğitim, bilgi geliştirme ve paylaşım* (APS, Madde 6): Bu ana başlık altında sivil toplum ve kamunun peyzajın değeri, sağladığı yararlar ve rolüne ilişkin bilinç düzeyini yükseltmeye yönelik faaliyetler; peyzaj karakter değerlendirmesine ilişkin uzman yetiştirme programları; peyzajların korunması, planlanması ve yönetiminin önemine ilişkin okul ve üniversitelerde derslerin belirlenmesi ve içeriklerinin tanımlanması; peyzaj karakterlerini tanımlama, peyzajdaki değişimleri izlemek ve değerlendirmek için bir veri tabanının oluşturulması, bilgiye erişim ve paylaşımı sağlayacak ana başlıklarına ilişkin bir dizi ilkeler sunulmalıdır.

- *Tarafların katılımını sağlama* (APS, Madde 5.c): Bu ana başlık altında ise; peyzajın korunması, planlanması, yönetimi ve izlenmesine ilgi duyan tarafların katılım şekli ve sorumluluklarının tanımlandığı ilkeler sunulmalıdır. Ayrıca, ilgili tarafların ve sorumluluklarının belirlenmesi sonucunda, her taraftar kendisini ilgilendiren ilke/lerin ulusal düzeyde uygulanmasından sorumlu olacaktır.

- *Peyzaj kalite değerlendirmesi* (Madde 1.c, Madde 6.d): İlgili tarafların katılımı ile kamu makamları tarafından kamunun çevresinin arzu edilen peyzaj karakter özellikleri/peyzaj hatları ilkeler ile tanımlanır. Belirlenen bu ilkeler ile her katılımcı tarafın peyzajın kalitesini ölçme, değerlendirme ve yönetimine ilişkin yetki ve yükümlülükleri belirlenir. Peyzaj kalite değerlendirmesi kapsamında; doğal, kültürel ve görsel peyzajın kalitesinin değerlendirilmesini sağlayacak bir dizi göstergeler, ölçme, uygulama ve değerlendirme yöntemleri geliştirilmelidir. Ayrıca, peyzajı izleme ve değerlendirmeye ilişkin programdan sorumlu kurumlar ve yetkileri de bu program kapsamında belirlenmelidir.

- *Avrupa Birliği ile işbirliği geliştirme* (APS, Bölüm III): APS uluslararası düzeyde peyzaj politika ve programlarının oluşturulması ve uygulanmasını her ülke için yükümlü kılmaktadır. Bu nedenle, Avrupa Birliği ve ülkeleri ile işbirliği geliştirilmesi teşvik edilmektedir. Bu bağlamda, bu ana başlık altında yer alacak ilkeler şu konuları içermeli ve tanımlamalıdır: Proje ve araştırma sonuçlarının paylaşımı ve bilgiye erişim sistemi; uzman yetiştirmek için peyzaj uzmanları değişim programları; Ulusal Uzman Peyzaj Komitesi'nin görev tanımı, sınır ötesi peyzaj programlarının hazırlanması ve işbirliği geliştirme ve APS'nin ulusal düzeyde izlenmesi.

Ulusal Uzman Peyzaj Komitesi'nin önderliğinde yapılması gereken ikinci önemli girişim ise "ulusal peyzaj atlasının" hazırlanması olacaktır. Ulusal peyzaj atlası ile ülkesel, bölgesel ve yöresel düzeyde aşağıda sıralanan sonuçlara ulaşılması amaçlanmalıdır:

- ✓ Ulusal ve bölgesel kalkınma plan ve projeleri için bir bilgi/referans aracı olmak;

- ✓ Ulusal peyzaj atlası kapsamında oluşturulacak veri tabanı ile peyzaj izleme ve değerlendirme çalışmalarına katkı sağlamak;
- ✓ Korunan alanların ve turizm geliştirmede öncelikli alanların belirlenmesi ve planlanması ve sektörel kalkınma stratejierinin hazırlanmasına bilgi bazında bir kaynak olmak;
- ✓ Kentsel ve kırsal gelişmeyi kontrol etmek;
- ✓ Natura 2000 alanlarının belirlenmesi, planlanması ve yönetimine katkı sağlamak.

Ulusal peyzaj atlasının hazırlanmasında; ulusal doğal vejetasyon haritaları, topoğrafya, toprak kalite ve verimliliğini içeren haritalar, iklim, görülebilir arkeolojik-sit ve korunan alanlara ait veriler kullanılarak ulusal düzeyde "ekolojik bölge sınıfları" hazırlanabilir. Belirtilen haritaların CBS kullanılarak üst üste çakıştırılması ile Wascher ve ark. (2005)'nın hazırladıkları "Avrupa Ekolojik Bölge Sınıfları" çalışmasına paralel bir atlas hazırlanabilir. Oluşturulacak ekolojik bölge sınıflandırma haritasına havza yönetimi haritalarının entegrasyonu ile ulusal düzeyde doğal kaynaklarımız açısından önemli olan alanların korunmasına üst ölçekte katkı sağlanacaktır. Bu veriler üzerine nüfus verilerinin eklenmesi ise nüfus ve arazi-kullanım taleplerinden kaynaklanan ya da kaynaklanacak risk bölgelerinin belirlenmesi, özel önlemler alma ve strateji geliştirmeye doğrudan katkı sağlanacaktır.

Peyzaj dinamik bir yapı içermektedir. Bu nedenle, hazırlanacak ulusal peyzaj tipolojisine ilişkin bir veri tabanı hazırlanmalı ve bu veriler periyodik olarak güncelleştirilmelidir.

Ulusal Uzman Peyzaj Komitesi; ulusal peyzaj stratejisi ve atlası ile sektörel kalkınma planlarına bilgi akışı sağlamak, ilgili birimler ile işbirliği geliştirmek, peyzajın sektörel planlara entegrasyonu gibi faaliyetleri gerçekleştirerek peyzajın fiziksel planlama içinde yerini almasına katkı sağlayacaktır.

2. "Peyzajın" Fiziksel Planlamaya Entegrasyonu

Türkiye ulusal planlama mevzuatında peyzajı esas alan, içeriği tanımlanmış, bütüncül bir planlama yaklaşımı bulunmamaktadır. Mevcut mekansal/fiziksel planlama kademeleri Çevre Düzeni Planları ve Nazım İmar Planlarından oluşmaktadır. Ancak, her iki plan düzeyinde de peyzaj yeterince ele alınmamakta; peyzaj analizine dayalı, ekolojik temelli, peyzajın korunması, planlanması ve geliştirilmesi amacı taşıyan bir planlama yaklaşımı bulunmamaktadır. Bu planlar içerik bakımından olduğu kadar ölçek bakımından da yeterli değildir (ORTAÇEŞME, 2007). Fiziksel planlar, ilgili yasa ve yönetmeliklere ilişkin sorumluluklar öncelikli olarak mimarlara ve şehir plancılara verilmiştir. Bu nedenle, yasalarla belirlenmiş fiziksel planlamalar genellikle yerleşim alanları ve çevresini içermektedir (ALTAN, 2004). Ulusal düzeyde ekolojik temelli, insan-doğa ilişkilerinin ve koruma-kullanım dengesinin gözetildiği, rasyonel alan kullanımı ve doğal kaynak yönetimine dayanan, bir alanın nasıl geliştirileceği, rehabilite edileceği ve

korunabileceğine ilişkin peyzaj planlarının hazırlanmasına ve fiziksel planlamaya entegrasyouna ihtiyaç vardır. UZUN (2003)'a göre; peyzaj planlama "peyzajın değerinin artırılması, iyileştirilmesi veya oluşturulması için yapılan ileriye yönelik esaslı eylemler bütünüdür". Dünya Doğayı Koruma Örgütü (IUCN) ise peyzaj planlamayı "doğanın korunması, gıda üretiminin devamlılığı ve/veya artırılması ve yöre halklarının yaşam kalitelerinin artırılması" olarak tanımlamaktadır (PHILLIPS, 2002). Bir peyzaj planı ile bir alanın ekolojik, ekonomik, sosyal, kültürel ve yönetsel boyutları bütüncül bir yaklaşım ile birlikte değerlendirir. Bu nedenle, peyzaj planı diğer fiziksel planlara göre çok yönlü ve daha detaylıdır. APS peyzaj planlarının mevcut plan kademelerine entegrasyonu doğrultusunda yasal bir çerçeve oluşturmaktadır. Ancak, önemli olan planlamanın yasal çerçeveden yerele taşınması (BELDE, 2006) ve ilgili plan kademelerine entegrasyonunun sağlanmasıdır. Literatür değerlendirmesi (MAKHZOUMI VE PUNGETTI, 1999; ALTAN, 2004; KELEŞ, 2004; BELDE, 2006; CAN, 2007; HERLIN, 2007; ORTAÇEŞME, 2007) sonucunda ülkemizde peyzaj planlarının mevcut plan kademelerine entegrasyonu için geliştirilen öneri Çizelge 1'de sunulmaktadır.

Çizelge 1. Peyzaj planlarının mevcut plan kademelerine entegrasyonu için öneri (ALTAN, 2004'den geliştirilerek)

<table>
<tr><th>Planlama Düzeyi</th><th>Plan Türü</th><th>Ölçek</th><th>Entegrasyon Modeli</th><th>Yasal Düzenleyici Mekanizma</th></tr>
<tr><td>Ulusal</td><td>Ülke Fiziki Planlaması</td><td>Değişken</td><td rowspan="2">Ulusal Peyzaj Programı (Strateji & Atlas)</td><td rowspan="6">✔ Avrupa Peyzaj Sözleşmesi
✔ Pan-Avrupa Biyolojik ve Peyzaj Çeşitliliği Sözleşmesi
✔ Ramsar Sözleşmesi
✔ Natura 2000</td></tr>
<tr><td>Bölgesel</td><td>Bölge Planı</td><td>Değişken</td></tr>
<tr><td>Metropoliten</td><td>Metropoliten Plan</td><td>1/100.000
1/50.000</td><td>Ekolojik Alan Kullanım Planı</td></tr>
<tr><td rowspan="3">Yerel</td><td>Çevre Düzeni Planı</td><td>1/25.000
1/100.000</td><td>Peyzaj Planı: Önemli Peyzaj Alanları.</td></tr>
<tr><td>Nazım İmar Planı</td><td>1/5000
1/2000</td><td>Peyzaj Planı: Kent İçi Ve Çevresi Yeşil Alan Planlaması</td></tr>
<tr><td>Uygulama İmar Planı</td><td>1/1000</td><td>Peyzaj Planı: Açık-Yeşil Alan Uygulama Planları</td></tr>
<tr><td>Bölgesel, Sektörel, Yerel</td><td>Doğa Koruma</td><td>Değişken</td><td>Korunan Alanlar (Ör. Milli Park Ve Sit Alanları)</td></tr>
</table>

Ulusal ve bölgesel düzeyde genellikle sosyo-ekonomik kalkınma ve altyapının dağılımını belirlemek, kalkınmanın hızı ve kaynaklardan yararlanma biçimine ilişkin nasıl bir yol izleneceğine karar veren ülke ve bölge kalkınma planları (KELEŞ, 2004), kaynak kullanımı bazında bilgi verici bir araç niteliği taşır. Bu bağlamda, ulusal peyzaj stratejisi ve peyzaj atlası ulusal ve bölgesel kalkınma planlarına doğa ve çevrenin genel durumu hakkında bilgi edinme ve mali kaynağı daha etkin bir şekilde kullanmak bazında bilgi sağlayan bir rehber niteliği taşır. Ayrıca, ulusal peyzaj stratejisi ve peyzaj atlası ulusal kalkınma planları ve kentsel imar planları arasında bir ilişkinin sağlanmasına doğrudan katkı sağlayabilir.

Ancak, arazi kullanımına ilişkin peyzaj planlarının uygulanması için en uygun planlama düzeyi belediye ölçeğidir (MAKHZOUMI ve PUNGETTI, 1999). Bu nedenle, yerel ölçekte peyzaj planlarının Çevre Düzeni, Nazım İmar ve Uygulama İmar Planlarına entegre edilmesine ihtiyaç vardır. Örneğin, CAN (2007)'a göre, Çevre Düzeni Planı, peyzajın korunması ve yönetimi üzerinde doğrudan etkisi olan üst ölçek planlardır. Bu nedenle, Çevre Düzeni Planlarında ÖPA'nın belirlenmesi ve plan kararlarına entegrasyonu yerel ölçekte peyzajın korunması, planlanması ve yönetimine katkı sağlayacaktır. ÖPA; peyzajın fonksiyon değerinin (habitat ve biyoçeşitlilik) yüksek olduğu alanları içerir. Diğer bir ifade ile ÖPA flora, fauna, habitat, biyoçeşitlilik, yeraltı ve yerüstü su kaynakları açısından zengin, toprağın üretim ve kalitesinin yüksek olduğu alanları kapsarlar. Peyzaj düzeyinde belirlenen bu alanlar ekosistemlerin korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına katkı sağlarlar. ÖPA'nın Çevre Düzeni Planlarında mekansal dağılımı ise koruma, restorasyon ve zenginleştirmeye ihtiyaç duyan alanlar olarak gösterilebilir. Ayrıca, hazırlanan peyzaj planları; doğal, kültürel ve görsel açıdan önemli olan peyzaj karakterlerinin tanımlanması, korumaya, restorasyona ve zenginleştirme ihtiyaç duyan alanların Çevre Düzeni Planlarında alansal olarak gösterilmesi, yerel ölçekte sürdürülebilir peyzaj politika ve eylem planlarının geliştirilmesine ve bu politikaların diğer sektörlere entegrasyonunu kaçınılmaz kılacaktır. Bu yaklaşım kalkınmaya ilişkin karar ve politikaların yerelde eyleme dönüşmesine ve planlamada aktif katılımcılığın sağlanmasına (APS, Madde 5.c) APS ile yasal boyutta katkı sağlayacaktır. Literatür değerlendirmesi sonucunda (PHILLIPS, 2002; JANSSEN, 2009) bu alanların korunması, yönetimi ve planlamasına aşağıda verilen modeller kapsamında yasal bir statü de kazandırılabilir:

- IUCN V Koruma Statüsü: Deniz/Kara Korunan Peyzajlar;
- UNESCO Biyosfer Rezervi;
- UNESCO Dünya Miras Alanı ve Korunan Peyzajlar;
- Bölge Parkı.

IUCN'nin V Koruma Statüsü "Deniz/Kara Korunan Peyzajlar" koruma statüsü; insanın doğaya müdahalesi sonucunda oluşan, estetik-ekolojik ve kültürel değerler kapsamında özgün karakteri olan ve biyolojik çeşitlilik açısın-

ROSSLER (2006)'e göre; 1992 yılında alınan bir karar ile kültürel peyzajları insan-kültür, insan-mekân ve geleneksel kültür ve kuralların devamı açısından bu listeye eklenmeye başlanmışlardır. Zengin tarım peyzajları bu alanlara örnek olarak kabul edilebilir. KOOHAFKAN ve BOERMA (2006)'a göre; biyo-çeşitlilik açısından zengin tarımsal peyzajların korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için entegre bir yönetim modeline ihtiyaç vardır. Bu kapsamda, peyzajların doğal kaynak değerleri dışında, ekonomik ve sosyal boyutları da dikkate alınmalıdır. Bu alanlar ise genellikle iki zon (çekirdek ve/veya tampon) içermektedirler (Çizelge 2).

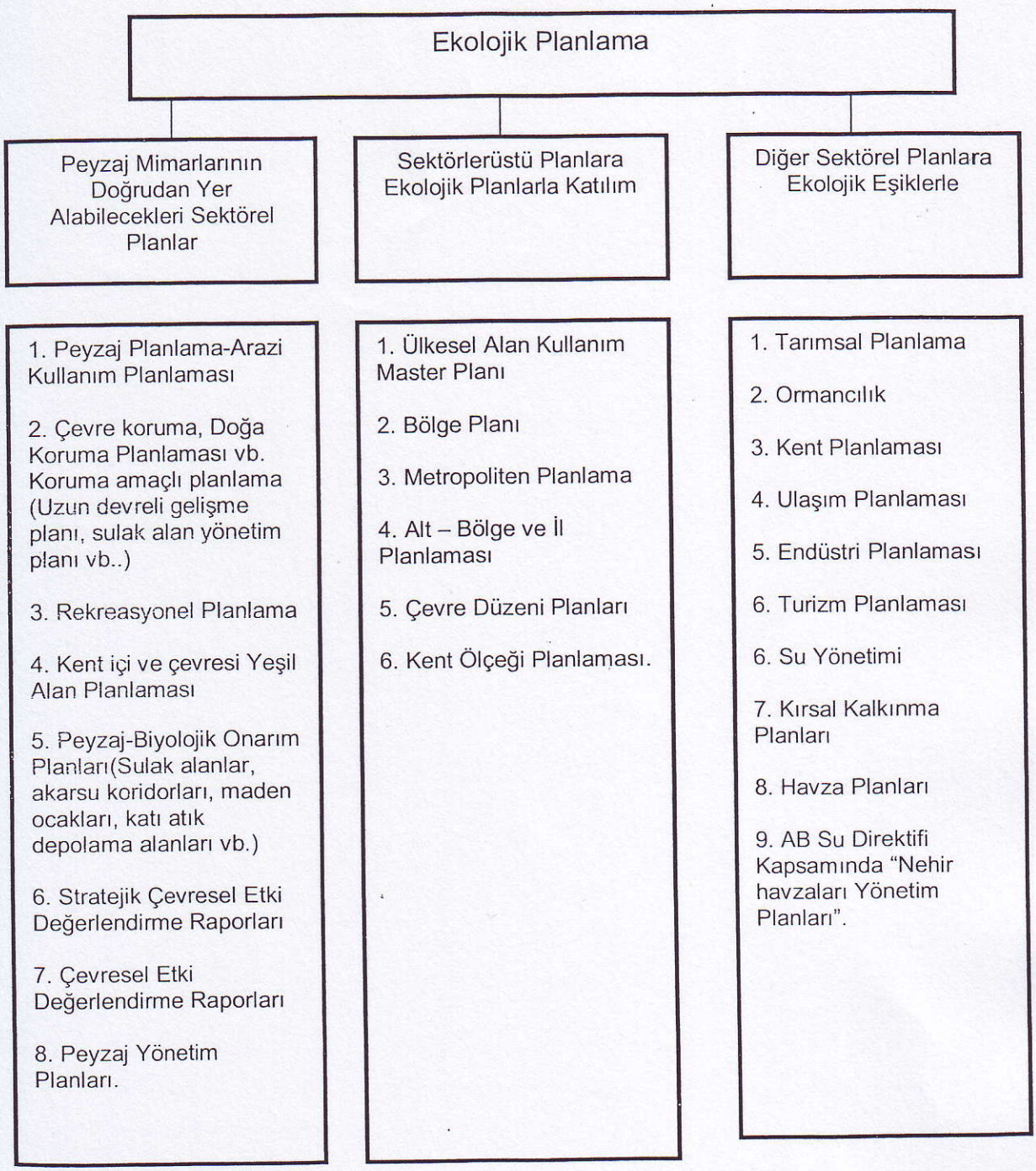
Çizelge 2. IUCN V Korunan Peyzaj, UNESCO Biyosfer Rezervi ve Dünya Miras & Korunan Peyzaj zonlama sistemlerinin karşılaştırması (PHILLIPS, 2002'den yararlanarak)

Yönetim modeli	Zonlar		
	Çekirdek	Tampon	Geçiş
IUCN V Korunan Peyzaj Kategorisi	Hayır	Evet	Mümkün
UNESCO Dünya Miras ve Korunan Peyzaj	Evet	Evet	Mümkün
UNESCO Biyosfer Rezervi	Evet	Evet	Evet

Çizelge 2 ve yukarıdaki açıklamalar sonucunda şu varsayıma ulaşabiliriz: Ülkemizde kırsal alanlarda ÖPA'nın kurulması ve korunması için IUCN V-Korunan Peyzaj Kategorisi ve UNESCO Biyosfer Rezervi modelleri önemli bir araç niteliği taşımaktadırlar.

Almanya'da kırsal alanlarda kültürel peyzajlar "doğa parkları" olarak korunrunmaktadır. Doğa parklarının kurulma amacı; kültürel peyzajı korumak, sürdürülebilir alan kullanımı ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlamak, rekreasyon ve turizm için olanak sağlamaktır. Kent ve yakın çevresinde ise bölgesel parklar kurulmaktadır. Bölgesel parklar, kent peyzajının ve açık-yeşil alanların korunması, kent insanının yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ve bu alanlarda sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamak için ekolojik, ekonomik ve sosyal yönden bir denge kurmak amacıyla kurulmaktadırlar. Bölgesel parklar genellikle estetik açıdan zengin açık-yeşil alanları, yürüme ve bisiklet yollarını, rekreasyon ve spor faaliyetleri için olanaklar ve kültür faaliyetlerinin sergilendiği birimleri içerirler. Bu bağlamda, bölgesel parklar, estetik-sosyal-ekonomik ve ekolojik faktörlerin entegrasyonuna olanak tanırlar. Ülkemizde benzer yaklaşım ve modellerin uygulanması ile ulusal bir kaynak değerimiz olan peyzajın korunması, sürdürülebilir kalkınma modellerinin yaygınlaştırılması ve günümüz ve gelecek nesillere daha yaşanabilir bir çevre bırakmamızı güçlendirebiliriz. Bu amaca hizmet eden peyzaj planlarının hazırlanması ve bu planların fiziksel planlara entegrasyonun sağlanmasında peyzaj mimarlarına önemli görevler düşmektedir. Ekolojik amaçlı bu planların hazırlanması ve uygulanması için peyzaj mimarlarının

fiziksel planlamada görev, yetki ve sorumlulukları detaylı olarak belirlenmelidir (Şekil 1).

Şekil 1. Çevre Planlama-Çevre Yönetimi'ne peyzaj mimarlarının ekolojik planlama ile katkıları (ALTAN, 2004'den geliştirilerek)

Şekil 1'de belirtildiği gibi, peyzaj plancılarının ülke kaynaklarının sürdürülebilir kullanımının sağlanmasında; APS'nde istenen koşullara da uygun olarak zaman geçirmeden fiziksel planlama sürecine dâhil edilmelerine ihtiyaç vardır.

SONUÇ

Peyzaj planlama, ulusal ve uluslararası düzeyde yasa, yönetmelikler ve sözleşmeleri de içeren disiplinler arası bir platformdur. Peyzaj planlamanın ulusal düzeyde fiziksel planlamaya farklı kademelerde entegrasyonu eko-

sistemlerin korunması, gıda ihtiyacının karşılanması, kırsal kalkınmanın desteklenmesi ve sürdürülebilir kentsel yaşam mekânlarının oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. APS yasal düzeyde peyzajın korunması, planlanması ve yönetimi için bir çerçeve oluşturmasına karşın, peyzajın fiziksel planlamaya entegrasyonundaki eksiklik, APS uygulanmasında güçlüklere neden olacaktır. Bu nedenle, ülkemizde öncelikli olarak peyzajı koruma, planlama ve yönetimi amacını içeren bir fiziksel planlama sürecine ihtiyaç vardır.

Ülkemizde fiziksel planlamada yaşanan bu sorunun temelinde, Türkiye'de planlama geleneğinin oluşmamasıdır. Batı Avrupa'da planlamanın tarihsel bir geçmişi olmasına karşın, ülkemizde ilk planlama faaliyetleri büyük kentlerde başlamış ve bu planlar ise yabancı uzmanlar tarafından hazırlanmıştır. Ülkemizde mekânsal planlama; büyük ölçüde İmar ve İskân Bakanlığı'nın ve İller Bankası'nın kurulması ile gündeme gelmiştir. Bu iki kuruluşun çabaları ile bir gelenek yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak, bu eylemlerin yaygınlaşma sürecinde aradaki fark en az 50-60 yıl olup, Türkiye'de planlamanın gelenekselleştiği söylenemez. Türkiye'de planlamada karşılaşılan diğer güçlükler ve sorunlar; planlamanın kurumsallaşma düzeyinin yetersizliği, planlamanın yasal dayanağının net olmaması, planlamanın örgütsel ve organizasyonel boyutunun belirsizliği ve yetersizliği, planlama kademelerinde yetersizlikler ve boşluklar, planlamanın niteliği ve niceliğidir. Bu sorunlar çerçevesinde, Türkiye'de son yıllarda Dünya planlama çalışmaları izlenerek, planlamada yeni anlayışlar ve arayışlara başlanmıştır. Stratejik planlamaya geçme çabaları, İstatistikî Bölge Birimleri sınıflamasının yapılması, bu birimler itibarı ile alt-bölge planlamasının başlatılması, çevreye ve katılımcılığa daha fazla önem verilmesi olumlu adımlardır. Ayrıca, planlamaya ilişkin yeni arayışlar ve öneriler son yıllarda yoğunlaşmıştır (BELDE, 2006). Örneğin, BELDE (2006) tarafından hazırlanan Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü Planlama Sürecinin Yenilenmesi Projesine Ait Etüt ve Teşhis Aşaması Süreci Final Raporu bu girişimlerden birisini oluşturmaktadır. Bu raporda iki seçenek gündemdedir:

- *Günümüz planlama kurgusunun devam etmesi, ancak eksik planlama düzeylerinde yeni planlamaların gündeme gelmesi ve planlama yaklaşımı değişikliği,*
- *Planlama kurgusunda yetkili birimlerin ve onay mercilerinin yeniden düzenlenmesi, eksik planlama düzeylerinde planlama faaliyetlerinde bulunulması ve planlama yaklaşımı değişikliğidir.*

Önerilere ilişkin kurgu yapılırken sistemi etkileyecek aksiyometrik temeller/değerler sistemi verilmiştir. Burada farklı yaklaşımlarda ortak payda olarak beliren diğer aksiyometrik planlama amaçları açıklanmıştır. Bu amaçlar:

- Çevresel duyarlığın en üst düzeye çıkarılması, sektörel kalkınma ve mekânsal gelişmenin çevreye zarar vermeden öngörülmesi, sürdürülebilir kalkınmanın ön planda tutulması;

- Toplumsal gelişmenin ön plana çıkarılması ve insan odaklı yaklaşımların benimsenmesi, planlamanın toplumsal refah ve kalkınmayı artırmak, donatılı ve mutlu bireyleri çoğaltmak üzere yapılan bir faaliyet olduğunun altının çizilmesi;
- Yukarıdaki temel hedefin bir uzantısı olarak planlamanın, özellikle planlamadan etkilenen tüm paydaşların, olabildiğince ortak kararlarını yansıtması, kurallara ve kaynaklara erişimin artırılması ve kaynakların adil kullanımının sağlanması, katılımcılığın esas alınması ve kararların saydam olmasıdır;
- Doğal olarak planlamada kamu yararının ön plana çıkarılması ve korunması (BELDE, 2006).

Bu amaçlar Türkiye planlama anlayışının en belirleyici çerçevesidir. Bu evrensel amaçların özellikle bölgesel ve alt-bölgesel planlama yaklaşımının, ülkemizin yeni planlama pratiğinin amaçları olduğuna inanılmaktadır (BELDE, 2006). Peyzaj plancılarının özellikle çevreye duyarlılıklarının en üst düzeye çıkarılması aşamasında, kalkınma ve mekânsal gelişmenin çevreye zarar vermeden öngörülmesi aşamasında devreye girmeleri kesinlikle gerekmektedir. Peyzaj mimarlığı/planlama peyzajı bir bütün olarak ele alan, peyzajı oluşturan tüm ekosistemlerin bir bütün olarak değerlendirmesini yapan bir meslek disiplinidir. Bu bağlamda, üst ölçeklerden alt ölçeklere kadar ülke fiziksel planlama sürecinde Peyzaj Mimarları yer almalıdır. Bu kapsamda da farklı ölçeklerde peyzaj planlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

TEŞEKKÜR

Bu araştırma Devlet Planlama Teşkilatı'nın 9. Ulusal Planında 2007-2009 Dönemi Yatırım Programları hazırlama rehberi, Bölgesel Gelişme Programı'nda tanımlanan hedef bölgelerden, Çevre ve Orman Bakanlığı, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü, Doğa Koruma Dairesi Başkanlığı "Peyzaj Koruma Şubes" tarafından başlatılan ve AKS Mühendislik tarafından gerçekleştirilen "Konya İli, Bozkır-Seydişehir-Ahırlı-Yalıhüyük İlçeleri ve Suğla Gölü Mevki Peyzaj Yönetimi, Koruma ve Planlama Projesi'nin" bir bölümünü oluşturmaktadır. İlgili Kurumlara projenin ve makalenin hazırlanmasına sağladığı desteklerinden dolayı teşekkür ederiz

KAYNAKLAR

Altan, T. (2004). Daha Kapsamlı Bir Peyzaj Mimarlığına Doğru.TMMOB Peyzaj Mimarları Odası Yayını. Ankara.

Belde (2006). Planlama Sürecinin Yenilenmesi Projesine Ait Etüt Ve Teşhis Aşaması, Tasarım Aşaması Süreci Final Raporu T.C. Bayındırlık Ve İskân Bakanlığı Teknik Araştırma Ve Uygulama Genel Müdürlüğü.

Can, H.H. (2007). Avrupa Peyzaj Sözleşmesi ve Yerel Yönetimlerin Yetki-Sorumlulukları. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nin Uygulanması Yolunda Türkiye. Uluslararası Katılımlı toplantı Bildiri Kitabı. 17-20 Mayıs 2007, Ankara.

Council of Europe. (2000). European Landscape Convention. (http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=176&CM=8&DF=5/19/2009&CL=ENG)

FANC. 2009. Federal Agency for Nature Conservation. (online) (http://www.bfn.de/0308_lsg+M5054de7a952.html).

Gailing, L. (2005). Sustainable landscape development with regional parks, overcoming problems of landscape multifunctionality in urban agglomerations. Paper for the ERSA Congress: Land Use and Water Management in a Sustaiable Network Society, 23-27 August 2005, Vrije Universiteit Amsterdam.

Herlin I.S. (2007). Avrupa Peyzaj Sözleşmesi, Genel Bir Bakış ve Sözleşmenin Uygulanması. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nin Uygulanması Yolunda Türkiye. Uluslararası Katılımlı toplantı Bildiri Kitabı. 17-20 Mayıs 2007, Ankara. Çeviri: Nilgül Karadeniz.

Janssen, J. (2009). Protected landscapes: changing ideas and approaches. Planning Perspecitves. Volume 24, Issue 4. 435-455.

Keleş, R. (2004). Kentleşme Politikası. İmge kitabevi yayınları, 8. baskı. Ankara.

Koohafkan, P. and Boerma, D. (2006). Conservation and sustainable management of globally important indigenious agrilcultural heriatage systems (GIAHS). World Heritage: linking nature and culture - International symposium "Conserving Cultural and Biological Diversity: The Role of Sacred Natural Sites and Cultural Landscapes. 30 May – 2 June 2005, Tokyo, Japan.

Makhzoumi, J. Pungetti, G. (1999). Ecological andscape Design and Planning. The Mediterranean Context. London, GBR: Spon Press, 1999. p 114.

Ortaçeşme, V. (2007). Avrupa Peyzaj Sözleşmesi Bağlamında Peyzaj Planlama. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nin Uygulanması Yolunda Tür-

kiye. Uluslararası Katılımlı toplantı Bildiri Kitabı. 17-20 Mayıs 2007, Ankara.

Phillips, A. (2002). Management guidelines for IUCN Category V protected areas protected landscapes/seascapes. IUCN Gland, Switzerland and Cambride, UK. 122 pp.

Rossler, M. (2006). World Heritage: linking nature and culture. International symposium "Conserving Cultural and Boilogical Diversity: The Role of Sacred Natural Sites and Cultural Landscapes. 30 May – 2 June 2005, Tokyo, Japan.

Soğancı, M. (2007). Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nin Uygulanması Yolunda Türkiye. Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'nin Uygulanması Yolunda Türkiye. Uluslararası Katılımlı toplantı Bildiri Kitabı. 17-20 Mayıs 2007, Ankara. Çeviri: Abdurrahman Güzelkeleş

UNESCO. (1972). Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. Adopted by the General Conference at its seventeenth session Paris, 16 November 1972.

UNESCO-MAB. (2003). www.unesco.org/mab/nutshell.htm

Uzun, O. (2003). Düzce Asarsuyu Havzası Peyzaj Değerlendirmesi ve Yönetim Modelinin Geliştirilmesi. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi. Ankara.

Wascher, D., Groom, G., Mücher, S., Kindler, A. , Blustt, G., Damarad, T., Nieto A., Delbaere, B. ve ark. (2005). European Landscape Character Areas Typologies, Cartography and Indicators for the Assessment of Sustainable Landscapes Final Project Report Project: FP5 EU Accompanying Measure Contract: ELCAI-EVK2-CT-2002-80021, Home page: www.elcai.org, Co-ordinator: Dirk Wascher. Alterra Report No: 1254/December 2005.